

הרב שלמה אבינר

נטיעה בארץ ישראל סימן משיחי

- א. מחשבי קיצים
- ב. כי קרבו לבוא
- ג. הקץ המגולה
- ד. הכל פורח
- ה. מצוות ישוב הארץ
- ו. פירותיה הקדושים
- ז. נבואה על הרים
- ח. מה אתה רואה
- ט. הרי לך המשיח
- י. התאהבות

א. מחשבי קיצים

בט"ו בשבט מתעוררת בתוכנו חובת הנטיעה וחיבת פירות ארץ ישראל, ועל אף שאין לכך מקור מבורר, על כל פנים הוא דבר יפה והגיוני שאינו זקוק למקור. בכל אופן, יש כאן עניין גדול ורחב ששייך לכל מהלך גאולתנו בדורותינו אלה.

כידוע, הסתייגו רבותינו בחריפות מכל החשבונות המשיחיים הללו ושללו את כל הרמזים והסימנים. יתר על כן, הם קיללו את העוסק בכך, ואמרו: "תיפח רוחן של מחשבי קיצין" (סנהדרין צז ע"ב). עושים כל כך הרבה חשבונות, אך אינם מתקיימים, והדבר גורם למשברים ולספקות חמורים באמונה. "שהיו אומרים: כיוון שהגיע עת הקץ ולא בא שוב אינו בא. אלא חכה לו, שנאמר: אם התמהמה חכה לו" (שם). כמובן אין כאן המתנה אוטופית לדבר שלעולם לא יתגשם. זו אמונה מוחלטת. "שמא תאמר: אנו מחכים והוא אינו מחכה? תלמוד לומר: לכן יחכה ד' לחנכם ולכן ירום לרחמכם" (שם).

כל החשבונות האלה הם סברות אנושיות. כמובן מותר לומר סברות, אך פרסום ברבים של סברות בנושאים רגישים ומסוכנים כל כך הוא הרה אסון. לא כל דבר שניתן להיאמר, חייב להיאמר.

* מאמר מתוך: טל אורות — שמות.

הרב שלמה אבינר

כן הרמב"ם סובר כאשר הוא דן בסדר המאורעות של ימות המשיח: משיח בן דוד, מלחמות, אליהו הנביא, ומציין שאי אפשר להכריע דברים ברורים. "כל אלו הדברים כיוצא בהם, לא ידע אדם איך יהיו עד שיהיו. שדברים שתומים הן אצל הנביאים, וגם החכמים אין להם קבלה בדברים אלו אלא לפי הכרע הפסוקים. ולפיכך, יש להם מחלוקת בדברים אלו" (הלכות מלכים יב, ב). פסוקי הנביאים כלליים ולא מפורטים, וניתנים להתפרש באופנים שונים, ולחכמים אין מסורות מדויקות בנדון, לכן אין אפשרות לקבוע בדיוקנות סדרי גאולת ישראל. הרמב"ם מוסיף "ועל כל פנים אין סידור הוויית דברים אלו ולא דקדוקיהם עיקר בדת. ולעולם לא יתעסק אדם בדברי ההגדות, ולא יאריך בדברי המדרשות האמורים בעניינים אלו, וכיוצא בהם, שאין מביאים לא לידי יראה ולא לידי אהבה" (שם). כולנו יודעים שד' יביא ישועה לעמו, ושכולם יעשו תשובה, ושנתגבר על כל המלחמות, אך פרטי העניינים אינם חשובים ואינם ידועים, ולהשתקעות יתרה בהם אין ערך של עבודת ד'. "וכן לא יחשב הקיצין. אמרו חכמים: תיפח רוחם של מחשבי קיצים. אלא יחכה ויאמין בכלל הדבר" (שם). לא רק בסדר פרטי הדברים אין להתעסק, אלא גם לא לנבא תאריכים. כמו כן, בהזכירו שהרבה פסוקים הם משלים, הרמב"ם אומר: "ובימות המלך המשיח יודע לכל לאיזה דבר היה משל ומה עניין רמזו בהן" (שם). יש פסוקים שפירושם האמיתי לא יוכל להינתן על ידי החכמים, אלא על ידי מאורעות המציאות.

ב. כי קרבו לבוא

אך גם לכלל הזה, יש יוצא מן הכלל: יש "הקץ המגולה", גלוי, פשוט, מובן לכל, ולא רק לשרידים היושבים לפני ד'. "אמר רבי אבא: אין לך קץ מגולה מזה שנאמר: ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל, כי קרבו לבוא" (יחזקאל לו; סנהדרין צח ע"א). זה הסימן המובהק שהקיץ הקץ. בסוף הפסוק כתוב: "כי קרבו לבוא", היהודים מתחילים לבוא. במשך אלפיים שנה היה כאן מצב לא נורמאלי שגויים היו בפנים ויהודים בחוץ. ב"ה, עתה היהודים באים, ואין זה במקרה. אין מקרים ובייחוד בדברים גדולים כאלה. זה שייך לסדר ההנהגה האלוקית. בזמן עזרא ונחמיה, קבעו הנביאים שזו פקידה מן השמים, אך עלו רק כארבעים אלף יהודים – מספר שמגיע כיום בחודש אחד. בעלייה הראשונה של זרובבל עלו קצת יותר מארבעים ושנים אלף, בעלייה השנייה של עזרא עוד כאלף וחמש מאות. וב"ה עכשיו אנו אלפי אלפים, מאות אלפים ומיליונים.

רבי הלל צייטלין כתב דו-שיח דמיוני בינו לבין הבעל שם טוב, שבו הוא מתלונן על המצב החשוך בתחתונים, ורבו מלמדו שלא כן, אלא יש לראות

נטיעה בארץ ישראל סימן משיחי

את האור האלוקי בתוך כל מצב ובתוך כל יהודי. בסיום הוויכוח הארוך והניתוח המעמיק של המציאות, אומר לו הבעל שם טוב: אני רואה את השמש עולה על הרי יהודה. הא כיצד? הרי אתה יודע כמה יסורים עברו עלי בדרכי לארץ ישראל ולבסוף הוכרתי לשוב על עקבי. גם נכדי, ר' נחמן, עלה לארץ וחזר מפני מצוקת הרעב, ועכשיו אני שומע שיש כבר מאה חמישים אלף יהודים בארץ ישראל, מאה חמישים אלף נשמות ואתה שואל איפה השמש העולה על הרי יהודה?! (ספרן של יחידים).

ג. הקץ המגולה

אך היהודים הבאים כעת לארץ אינם בטלנים, היושבים בלי לעשות שום דבר, אלא עובדים. כמוכן, גם להיות כאן בלי לעבוד, הוא טוב יותר מלהיות שם, אך בכל זאת אין זה כבוד. יש דיון של האדמו"ר מסוכוצ'וב, האם מי שגר כאן ומתפרנס מכסף מחוץ לארץ, מקיים מצוות ישוב הארץ? והוא משיב בשלילה. מצוות ישוב הארץ היא דווקא להתפרנס מעבודתנו בארץ. לבסוף הוא מכריע שגם זו מצוות ישוב הארץ, אבל המצווה בשלמותה נעשית דווקא באופן פרודוקטיבי (שו"ת אבני נזר יו"ד סי' תנא-ג).

לכן "ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא". אם אנו רואים שיהודים חוזרים לארץ, והארץ מתחילה להיעבד ולתת פירותיה בעין יפה, זהו הקץ המגולה, בלי צל של ספק. ראשית האחיזה החקלאית בארץ ישראל, זה הקץ.

מסופר שבראשית הפעולה היישובית של חובבי ציון והקמת המושבות הראשונות של פתח-תקוה וראשון לציון, אמר החפץ-חיים לבנו ר' ליב: העניין מתחיל כבר (הרב צבי יהודה קוק, לנתיבות ישראל ב, עמ' ה). כן מסופר על האדמו"ר מאוסטרובצא, שכאשר סיפרו לו תלמידיו שיהודים עולים לארץ ומתחילים לעבוד אדמתה, אמר: זהו זה!

"כי תבואו אל הארץ ונטעתם". הדבר הראשון לעשות בבואנו לארץ הוא לנטוע. גם ריבוננו של עולם, הדבר הראשון שהוא עשה: נטע גן בעדן (ויקרא רבה כה, ג). עלינו להידבק במידותיו של הקדוש ברוך הוא, כמו שהוא נטע, כך אנו נוטעים. הדבר הראשוני בארצנו: חקלאות. "לא על הלחם לבדו יחיה האדם", אך גם על הלחם. ואחר כך שאר צורכי האדם.

ד. הכל פורח

הקץ הקץ. במשך אלפיים שנה, היה ריבוננו של עולם מרוגז על העם הזה, וגם עם הארץ הזאת. זו גזרת הגלות. הארץ הזאת היתה שממה, היתה למשל

הרב שלמה אבינר

ולשנינה של מקום הרס וחורבן, ועכשיו היא מאירה לנו פנים. ידועים דברי הרמב"ן על הפסוק "ושממו עליה אויבכם" (ויקרא כו, טז) שמביא דברי חז"ל שזו ברכה. הארץ הזאת אינה מקבלת אויביה ואינה סובלת אותם, וכשאנו באים, היא מאירה לנו פנים. רבנו המשיל משל לשני בחורים שביקשו ידה של בחורה אחת מאביה, והאריכו בשבח עצמם. אמר להם האב: שאלו את הבחורה עצמה. אכן אחד פנה אליה וקיבל סטירת לחי, והשני נענה בחיך. באו הרבה עמים אל הארץ הזאת, אך היא החמיצה להם פנים, ולנו היא מחייכת, הכל פורח. זה סימן מובהק.

הקץ המגולה מופיע גם בסדר השמונה עשרה. כידוע נקבעו ברכות אלה על פי סדר מסוים, סדר גאולת ישראל. חז"ל מסבירים לנו שאחרי "תן ברכה על פני האדמה ושבענו מטובה", צריך להיות "תקע בשופר גדול לחרותנו ושא נס לקבץ גלויותינו", על פי הפסוק שלנו: "ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא" (מגילה יז ע"ב).

האם הבעיות של החקלאות הישראלית אינן סותרות את ה"קץ המגולה"? כל דבר יש לראות בהיקף היסטורי. נכון שלפעמים יש איזה קושי. אבל יש לראות את המהלך הענקי של החזרת השכינה לציון. כמובן, כמו בכל דבר, יש אור וחושך המשמשים בערבוביא. אך מבט מקיף וכולל מראה לנו את פריחתה הנפלאה של ארצנו.

ה. מצוות ישוב הארץ

נתינת הארץ את פירותיה אינה הבטחה אלוקית בלבד אלא גם מצווה, היא היא מצוות ישוב הארץ. כידוע יש מחלוקת בין רבותינו ביחס לפסוק "ואספת דגנך", שהוא לכאורה מיותר, וכי אדם זורע דגן ואינו אוספו. אלא אמר רבי ישמעאל, שכיוון שנאמר לא ימוש ספר התורה הזה מפיך, הייתי חושב שחייבים לעסוק בתורה יומם ולילה ואסור לאסוף את הדגן, תלמוד לומר שיחד עם לימוד תורה יש גם מצווה לאסוף את הדגן. זהו האידאל: תורה ועבודה. אך רבי שמעון בר יוחאי אומר: אפשר אדם חורש בשעת חרישה, וזורע בשעת זריעה, וקוצר בשעת קצירה, וזורע בשעת הרוח, תורה מה תהא עליה? אלא האידאל אינו תורה ועבודה, אלא תורה ותורה. הכרעת הגמרא היא: "הרבה עשו כרבי ישמעאל ועלתה בידן, כרבי שמעון בר יוחאי ולא עלתה בידן" (ברכות לה ע"ב). דרך הרבים היא תורה ועבודה, ובזה יצליחו בשניהם, אך צריך מיעוט שעוסק רק בתורה.

מוסיף החתם-סופר שכל המחלוקת הזאת היא דווקא בארץ ישראל, אבל בחוץ לארץ מודה רבי ישמעאל שאין שום מצווה לאסוף דגן ולעסוק בחקלאות בשדות איטליה או רוסיה (חידושי החת"ס סוכה לו ע"ב). מצוות

נטיעה בארץ ישראל סימן משיחי

ישוב הארץ כוללת שלושה חלקים, כדברי הרמב"ן: א. לשבת בארץ. ב. ליישב את הארץ. ג. לרשת את הארץ, כלומר ריבונות ממשלתית לאומית (ספר מצוות לרמב"ם, מ"ע ד' לרמב"ן). זו מצווה ליישב את הארץ, וזו גם הבטחה אלוהית.

לכאורה אלו שני מושגים שונים, כי הבטחה ד' מקיים, ומצווה אנו מחויבים לעשות. ליזום או לא ליזום – זאת השאלה. אלא שרבותינו הראשונים כבר ביררו שאין סתירה בין שני עולמות אלה. אנו שותפים לקדוש ברוך הוא. ההבטחה האלוהית מתקיימת על ידי קיומנו את המצווה. ריבוננו של עולם עושה ישועה לעמו על ידינו ומתוכנו. כל דבר שצריך להיעשות על פי פקודה אלוהית תמיד אנשים קמים לעשותו. כשהגיע הזמן לכתוב משנה, קם רבי יהודה הנשיא. אך לו יצויר שלא היה עושה זאת, גואל אחר היה קם לה. מרדכי אומר לאסתר: אם את לא תעשי למען ישראל, רווח והצלה יבוא ליהודים ממקום אחר. לולא יהודה מכבי, היה קם מושיע אחר. (עיין מהר"ל, נצח ישראל פרקים סב-סג). יש כאן סדר אלוהי, וריבוננו של עולם מגלגל זכות על ידי זכאי. מה שצריך להיעשות, ייעשה, בין שנרצה בין שנמאן, השאלה היא רק אם אני רוצה להיות שליח ושותף, או לעמוד מרחוק לשמוע שריקות עדרים.

1. פירותיה הקדושים

אגב, בברכת מעין-שלוש, על שבעה מינים שנשתבחה בהם ארץ ישראל, אנו אומרים "לאכול מפריה ולשבוע מטובה". אך ספר הטור מסתייג מנוסח זה: וכי באנו לארץ ישראל בשביל ליהנות מאכילת פירות? באנו בשביל מצוות ישוב הארץ, בשביל קדושת ארץ ישראל, מעלת ארץ ישראל. וכי באנו לארץ כדי לאכול בננות ותפוזים? (טור או"ח סי' רח). אבל הבית-חדש אומר: בוודאי. יש להבין מה הם פירות ארצנו. הרי השכינה שורה בהם. השכינה שורה בארץ ונבלעת בפירות שצומחים עליה, וכשאנו אוכלים אותם, השכינה נספגת בתוכנו.

כמה מוזר שיש אנשים שאוכלים בט"ז-בשבט פירות מיובאים מתורכיה.

2. נבואה על ההרים

כל המהלך הזה מופיע בצורה בולטת בפרק מיוחד של יחזקאל הנביא (פרק לו).

הרב שלמה אבינר

א. "ואתה בן אדם הנבא אל הרי ישראל, ואמרת: הרי ישראל שמעו דבר ד'". על פי רוב נביא מדבר אל אנשים, אך גם בהרי ישראל יש לריבוננו של עולם עניין מיוחד וגם אליהם הוא פונה.

ב. "כה אמר ד' אלוקים: יען אמר האויב עליכם: האח, ובמות עולם למורשה היתה לנו". האויב קרא עליכם קריאות של שמחה לאיד, וי לכם, אתן, גבעות עולם של עם עולם, תהיו מעתה ירושה ורכוש שלנו.

ג. "לכן הנבא ואמרת: כה אמר ד' אלוקים יען ביען שמות ושאיף אתכם מסביב, להיותכם מורשה לשארית הגוים ותעלו על שפת לשון ודבת עם". לא רק שנכבשתם על ידי האויב, אלא שהוא גם עשה בכם שמות, שף אותכם ורמס אותכם, ובזה ביטא את בעלותו. עד כדי כך שנהפכתם למשל לשנינה כארץ החרבה. שלוש קטסטרופות יש כאן: אתם שבויי חרב בידי אויב, אתם שממה, וגם עניין לבוז ולשון הרע.

ד. "לכן, הרי ישראל שמעו דבר ד' אלוקים. כה אמר ד' אלוקים להרים ולגבעות לאפיקים ולגאיות ולחרבות השוממות ולערים הנעזבות, אשר היו לבז וללעג לשארית הגוים אשר מסביב". ברור שההתעניינות אינה רק בהרים, אלא בכל מלוא רוחב הארץ, אלא שההרים הם היותר בולטים, כמו במלחמת גוג ומגוג "וקראתי עליו לכל הרי חרב" (לח, כא) "והביאותיך על הרי ישראל... על הרי ישראל תיפול" (לט, ג-ד). או: "אתה זרובבל ההר הגדול" (זכריה ד, ז). כמה כואב שכל הגבעות והערים ושאר המקומות נמצאים במצב של ביזיון וחילול השם.

ה. "לכן, כה אמר ד' אלוקים: אם לא באש קנאתי דברתי על שארית הגוים ועל אדום פְּלֵא, אשר נתנו את ארצי להם למורשה בשמחת כל לבב בשאט נפש למען מגרשה לבז". עכשיו, אני מקנא לכם, נגד כל העמים, גם העמים שמסביב, וגם אדום שלפי הפירוש המסורתי הם עמי המערב. טעות לחשוב שהם ידידינו כביכול. הרי מהם בא כל הנשק אל שכנינו, שבלעדיו לא יכלו להרע לנו. עם שכנינו יש סכסוך טריטוריאלי בעלמא, ותוך כמה דורות אפשר לפתור ולקבוע בצורה מוחלטת שהארץ הזאת שלנו היא. אך עם עמי המערב יש סכסוך אידאולוגי עמוק יותר לאין ערוך. כל העמים האלה לקחו לעצמם את ארץ ישראל למורשה, "בשמחת כל לבב" שהארץ הזאת אינה בידינו, "בשאט נפש" בבוז עמוק לארץ הזאת, "למען מגרשה לבז", כדי לגרש אותנו ולבוז אותה.

ו. "לכן הנבא על אדמת ישראל, ואמרת להרים ולגבעות לאפיקים ולגאיות: כה אמר ד' אלוהים: הנני בקנאתי ובחמתי דברתי יען כלמת גוים נשאתם". איבדתם את עצמאותכם ואיבדתם פריחתכם. יצאתם לגלות וסבלתם. די. קץ לחושך.

נטיעה בארץ ישראל סימן משיחי

ז. "לכן כה אמר ד' אלוהים אני נשאתי את ידי, אם לא הגויים אשר לכם מסביב, המה כלמתם ישאו". עכשיו המצב יתהפך. זו שבועה מוחלטת שאינה תלויה בזכויותיהם של ישראל. חרפת הארץ אינה יכולה להימשך. אדרבה, אלה שגרמו לה זאת, הם ישאו עתה חרפה אבל כיצד? האם על ידי כיבוש המדינות האלה? האם על ידי החרבת כל הארצות האלה? לא כן, אלא זאת הדרך:

ח. "ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא". מה שהארץ חוזרת ליתן פירותיה לעם ישראל, זהו הביזיון היותר גדול לגויים, זהו העלבון היותר צורב. לא בדרכי שלילה נפעל. אלא אנחנו הולכים ונבנים, והם מרגישים שהארץ הזאת אינה שלהם, ומעולם לא היתה שלהם. הם מתכסים כלימה מפני שלא הצליחו. ניסו זאת הרבה עמים מוכשרים, תורכים ואפילו הגרמנים, ולא עלה בידם. היא נשארה שממה. עכשיו, ב"ה, הארץ חזרה אלינו ומתמלאה צבע ירוק. הכל ירוק. הכל נותן פירות.

ט. "כי הנני אליכם, ופניתי אליכם ונעבדתם ונזרעתם". אני אתכם, ועתה תתחילו לפרות, בע"ה.

י. "והרביתי עליכם אדם כל בית ישראל פֶּלֶה, ונושבו הערים והחרבות תבנינה". קודם הארץ נותנת פירותיה, ומתוך כך מופיע קיבוץ גלויות. הארץ מכינה את עצמה ליהודים החוזרים אליה. היו ועידות של מומחים עולמיים אשר טענו שאי אפשר לגור בארץ הזאת, ארץ ביצות ומלריה, מלבד מספר קטן של יהודים. גם האנגלים לא נתנו לנו להיכנס, בטענה זו. אגב, לערבים הם נתנו כניסה חופשית. בתחילת שיבת ציון היו מאתיים אלף ערבים והתרבו למיליונים. אפילו כאשר היטלר ימ"ש החליט על השמדה שיטתית של עם ישראל, כשפנה חיים וייצמן לאנגלים בבקשה לפתוח את שערי הארץ ליהודים המנסים להימלט מהחיה הטורפת, הם קבעו מכסה נמוכה. סיר רוברט פיל, בוועדה הבריטית הממונה על זה, נתן אותה תשובה רשמית: לארץ הזאת אין יכולת קליטה. אכן, היא היתה שממה עקב מאות שנים של נוכחות תורכית וערבית. יום אחד הוא בא לבקר את וייצמן במעבדתו, וראה אותו בודק משהו במבחנה. שאלו מה הוא עושה. וייצמן השיב: אני יוצר יכולת קליטה!

ב"ה, יש מקום, הארץ רחבת ידיים, נעבדת ונזרעת, ופותחת זרועותיה לעם כולו.

יא. "והרביתי עליכם אדם ובהמה ורבו ופרו והושבתי אתכם כקדמותיכם והיטבתי מראשותיכם, וידעתם כי אני ד'". ימינו חוזרים כקדם. רוזוולט, נשיא ארצות הברית ביקש מהרב הרצוג שבזמן מלחמת העולם השנייה היה

הרב שלמה אבינר

בארצות הברית: כבוד הרב, אל תחזור הביתה, הצבא הגרמני עומד בשערי ארץ ישראל, ויבלע את כולכם בין רגע. השיב לו הרב: כבוד הנשיא, יש חורבן ראשון, יש חורבן שני, אין חורבן שלישי! ואכן הצליחו האנגלים לעצור את הגרמנים ימ"ש. גם זה נס.

יב. "והולכתי עליכם אדם את עמי ישראל וירשוך והיית להם לנחלה, ולא תוסף עוד לשכלם". זהו השלב השלישי: ירושת הארץ, כיבוש הארץ, שלטון על הארץ, מדינת ישראל! קודם הארץ נותנת פירות, אחר כך יהודים באים למאות ואלפים, ואחר כך הארץ חוזרת לבעליה החוקיים. הפעם זה לא ישתנה לעולמים. הפעם, אנחנו פה לנצח. בזמן השואה, נסע הרב הראשי הרב הרצוג לחוץ לארץ כדי לנסות להציל את שארית הפלטה ולדבר אל גדולי ארץ, אך אוזניהם לא היו פנויות לשמוע. לבסוף נאמר: "לא תשכלי עוד, נאום ד' אלוקים". לא עוד.

יג. "כה אמר ד' אלוקים: יען אומרים לכם: אוכלת אדם את, ומשכלת גוייך היית". וכי יש עלבון צורב כזה לומר על ארצנו שהיא אוכלת יושביה. חס וחלילה!

יד. "לכן, אדם לא תאכלי עוד, וגוייך לא תכשלי עוד" עוד יותר טוב. טו. "ולא אשמיע אליך עוד כלמת הגוים וחרפת עמים לא תשאי עוד, וגוייך לא תכשלי עוד נאם ד' אלוקים".

ח. מה אתה רואה

יחזקאל מנבא על הרים ועל עצים. ההבדל בינינו לבין נביאינו אינו תמיד כמותי אלא הרבה פעמים איכותי. הם אינם מדברים על נושאים עליונים דווקא, ולא על מלאכים, אלא על עצים, אותם עצים שעניינינו רואות כל יום. השאלה היא מה אנו רואים בעצים, האם אלה סתם עצים שאפשר לדשן ולהשקות ולגזום, זה הכל? אינך רואה את אורו של משיח המשחק בין העלים? בשביל זה צריך עין נבואית. זהו מבט עמוק יותר, פנימי יותר. הנביאים מלמדים אותנו לקרוא את מפת המציאות בצורה אמיתית. לראות את יד ד' במאורעות החיים של האומה. כל שדה שנזרע, כל עץ שפורח, כל בית שנבנה, כל יהודי שעולה — הם עוד נקודת ציון בדרך החזרת השכינה לציון.

ט. הרי לך משיח

הגאון מוילנא היה אומר: אני משתוקק לעלות לארץ ישראל ולנטוע עץ מסביב לירושלים בסוד הקץ המגולה, הלוואי ויהיה לי חלק בקץ הזה.

נטיעה בארץ ישראל סימן משיחי

בספר קול התור, המיוחס לתלמידיו, מסופר שהוא נשאל איך אפשר לדבר על הקץ המגולה בניגוד לעמדת חז"ל השוללת חשבונות משיחיים. הוא השיב: השלילה מכוונת לחשבונות פסיביים של התנבאות על כל מיני ישועות. אך הקץ המגולה אינו סימן מבשר, אלא הוא עצמו הקץ, ואנו עושים אותו. הנביאים ניבאו שעם ישראל יחזור לארצו וייבנה בה, וזה בדיוק מה שאנו עושים, על פי פקודת ריבון העולמים. כמובן יש שלבים בישועת ישראל, אך השלב הראשון הוא שאנו יושבים בארצנו ועובדים בה, והארץ נותנת פירות.

ידוע מאמר חז"ל: "רבן יוחנן בן זכאי היה אומר: אם היתה נטיעה בתוך ידך, ויאמר לך: הרי לך משיח! בוא ונטע את הנטיעה, ואחר כך צא והקבילו" (אדר"נ שכטר נוסחא ב' לא). הא כיצד? הרי משיח הוא דבר נורא ואיום, ואיך יפה נטיעת העץ שלנו יותר ממנו? אלא שאין כאן שני דברים! בזה שהנך נוטע נטיעה, בזה גופא הנך מקבל פני משיח.

י. התאהבות

"כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו כי בא מועד" (תהילים קב, טו). בסוף ספר הכוזרי המלך שואל: מתי יבוא משיח. משיב לו החכם: כאשר יכספו בני ישראל לאבנים ולעפר, כי בא מועד. כאשר היהודים יתאהבו באבנים ובאדמה, עד כדי מסירות נפש, אז יקיץ הקץ. ההתעוררות הפנימית, ההתאהבות הפנימית של עם ישראל באדמתו, בארץ ישראל כפשוטה, היא שינוי היסטורי פנימי עמוק בנפש האומה, שמכשיר את האפשרות של הקץ המגולה.

מעשה שנשאל רבנו הרב צבי יהודה אם הוא מוכן להיות במקום הכבוד המאה ועשרים ברשימת המזרחי, הסכים בשמחה. ושוב נתבקש אותה בקשה על ידי הפועל-המזרחי, וגם לכך נענה. באו נציגי שתי התנועות הנבוכים אליו ותמהו. אמר להם: זה טוב וזה טוב. הודיעו לו שזהו מצב בלתי אפשרי ועליו להכריע. אמר: המזרחי קודש והפועל-המזרחי קודש-קדשים! וכן אמר על הקיבוצים והמושבים שהם שיא מצוות ישוב הארץ, ישוב הארץ כפשוטו באדמה ובקרקע של ארץ ישראל. כמובן כל הפעולות לבניין הארץ חשובות וקדושות, אבל האדמה לפני הכל. זאת התחלת ההתחלה. זאת הנשיקה הראשונה בין עם ישראל לארץ ישראל אחרי פרידה ארוכה.

הרב יהושע ויצמן

יישוב ארץ ישראל — באנשים, בבניין ובנטיעה

ראשי פרקים

- א. ירושה ושיבה — מצות ישוב ארץ ישראל לפי הרמב"ן
- ב. שלטון עם ישראל על הארץ
- ג. מלחמה וכיבוש הארץ
- ד. התיישבות עם ישראל בארץ
- ה. הלכות ישוב ארץ ישראל

א. ירושה ושיבה — מצות ישוב ארץ ישראל לפי הרמב"ן

הרמב"ן בהוספותיו לספר המצוות שמנה הרמב"ם במצות עשה ד: מצוה רביעית שנצטוינו לרשת הארץ אשר נתן האל יתברך ויתעלה לאבותינו לאברהם ליצחק וליעקב ולא נעזבה ביד זולתנו מן האומות או לשממה. והוא אמרו להם: "והורשתם את הארץ וישבתם בה כי לכם נתתי את הארץ לרשת אותה והתנחלתם את הארץ" (במדבר לג, נג). ונכפל כזה העניין במצוה זו במקומות אחרים כאמרו יתברך: "באו ורשו את הארץ אשר נשבעתי לאבותיכם" (דברים א, ח), ופרט אותה להם במצוה זו כולה בגבוליה ומצריה כמו שאמר: "ובואו הר האמורי ואל כל שכניו בערבה בהר ובשפלה ובנגב ובחוף היס" (דברים א, ז). שלא יניחו ממנה מקום. והראיה שזו מצוה אמרו יתברך בענין המרגלים: "עלה רש כאשר דבר ה' אלקיך לך אל תירא ואל תחת" (דברים א, כא). ואמר עוד: "ובשלוח ה' אתכם מקדש ברנע לאמר עלו ורשו את הארץ אשר נתתי לכם" (דברים ט, כג). וכאשר לא אבו לעלות במאמר הזה, כתוב: "ותמרו את פי ה' אלקיכם ולא האמנתם לו ולא שמעתם בקולו" (שם), הוראה שהיתה מצוה לא יעוד והבטחה. וזו היא שהחכמים קורין אותה (סוטה פ"ח מ"ו) מלחמת מצוה. וכך אמרו בגמרא סוטה (מד ע"ב) אמר רב יהודה מלחמת יהושע לכבש דברי הכל חובה מלחמת דוד להרווחה דברי הכל רשות. ולשון ספרי (שופטים יז יד) וירשתה וישבת בה בזכות שתירש תשב.

ואל תשתבש ותאמר כי המצוה הזאת היא המצוה במלחמת שבע' עממים שנצטוו לאבדם שנאמר: "החרם תחרימם" (דברים כ, יז).

אין הדבר כן. שאנו נצטוינו להרוג האומות ההם בהלחמם עמנו ואם רצו להשלים נשלים עמהם ונעזבם בתנאים ידועים אבל הארץ לא נניח אותה בידם ולא ביד זולתם מן האומות בדור מן הדורות. וכן אם ברחו האומות ההם מפנינו והלכו להם, כמאמרם (דב"ר ה) הגרגשי פנה והלך לו, ונתן להם הקב"ה ארץ טובה כארצם זו אפריקי, נצטוינו אנחנו לבוא בארץ ולכבוש המדינות ולהושיב בה שבטינו. וכן אחרי הכריתנו את העממים הנזכרים אם רצו אחר כן שבטינו לעזוב את הארץ ולכבוש להם את ארץ שנער או את ארץ אשור וזולתם מן המקומות אינם רשאים. שנצטוינו בכיבושה ובישיבתה. וממאמרם מלחמת יהושע לכבש תבין כי המצוה הזו היא בכבוש. וכן אמרו בספרי (ס"פ עקב) "כל המקום אשר תדרוך כף רגלכם בו לכם נתתי" (דברים יא, כד), אמר להם כל המקום שתכבשו חוץ מן המקומות האלו הרי הוא שלכם. או רשות בידם לכבוש חוצה לארץ עד שלא יכבשו א"י? תלמוד לומר: "וירשתם גוים גדולים ועצומים" (דברים יא, כג), ואחר כך: "כל המקום אשר תדרוך כף רגליכם בו לכם יהיה" (שם כד). ואמרו ואם תאמר מפני מה כיבש דויד ארם נהרים וארם צובה ואין מצות נוהגת שם, אמרו דוד עשה שלא כתורה התורה אמרה משתכבשו א"י תהיו רשאים לכבש חוצה לארץ והוא לא עשה כן. הרי נצטוינו בכיבוש בכל הדורות.

ואומר אני כי המצוה שהחכמים מפליגין בה והיא דירת ארץ ישראל עד שאמרו (ת"כ בהר פרשה ה, ד) שכל היוצא ממנה ודר בחוצה לארץ יהא בעיניך כעובד עבודה זרה, שנאמר: "כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלוקים אחרים" (שמו"א כו, יט). וזולת זה הפלגות גדולות שאמרו בה הכל הוא ממצות עשה הזה שנצטוינו לרשת הארץ ולשבת בה. אם כן היא מצות עשה לדורות מתחייב כל יחיד ממנו ואפילו בזמן גלות כידוע בתלמוד במקומות הרבה. ולשון ספרי (ראה יב כט) מעשה ברבי יהודה בן בתירה ור' מתיה בן חרש ור' חנניה בן אחי ר' יהושע ור' נתן שהיו יוצאים חוצה לארץ והגיעו לפלטיה וזכרו את ארץ ישראל וזקפו את עיניהם וזלגו דמעותיהן וקרעו בגדיהם וקראו המקרא הזה וירשתה וישבת בה ושמרת לעשות. אמרו ישיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצות שבתורה.

הרמב"ן פותח: **מצווה רביעית שנצטוינו לרשת הארץ אשר נתן האל יתברך ויתעלה לאבותינו לאברהם ליצחק וליעקב.** מה כונת הביטוי "לרשת" שבדברי הרמב"ן? מקור המילה "לרשת" הוא הפסוק "והורשתם את הארץ"

הרב יהושע ויצמן

(במדבר לג, נג), וזהו לשון כיבוש במלחמה, כפי שמבואר בדברי הרמב"ן במספר מקומות בתורה. כך בדברים ב, כד:

כי אחרי שיצונו השם החל רש והתגר בו מלחמה, לא ישלח לו דברי שלום, אעברה בארצך.

ובדברי הרמב"ן במדבר כא, לד:

והנה סיחון יצא לקראת ישראל המדברה וילחם בם על כרחם אז הודיע השם ראה החילותי תת לפניך את סיחון ואת ארצו החל רש כי מכאן התחיל בכבוש שבעה עממים.

ממשיך הרמב"ן: ולא נעזבנה ביד זולתנו מן האומות או לשממה, והוא אמרו להם והורשתם את הארץ וישבתם בה כי לכם נתתי את הארץ לרשת אותה. "לא נעזבנה ביד זולתנו מן האומות" מכוון ל"והורשתם את הארץ", והמילים "או לשממה" מכוונות ל"וישבתם בה", שלא נעזוב את הארץ שממה אלא ניישב אותה. אלא שעל פירוש זה יש להקשות שבסוף דבריו במצוה כתב:

ואומר אני שהמצוה שחכמים מפליגים בה היא דירת ארץ ישראל הכל הוא ממצות עשה הזה שנצטוינו לרשת הארץ ולשבת בה, אם כן מצות עשה לדורות מתחייב כל יחיד ממנו ואפילו בזמן הגלות.

מכאן שרק בסוף דבריו חידש הרמב"ן שדירת ארץ ישראל היא מן המצוה הזו, ומקודם לכן הבין הרמב"ן שאין דירת ארץ ישראל חלק מן המצוה הזו.

ונראה שבתחילה הבין כי הירושה והישיבה ענין אחד הם והיא המצוה על כלל ישראל לכבוש הארץ ולשבת בה כחלק מן הכיבוש, ולכן אין היחיד חייב שכן הכיבוש אינו מצוה על היחיד. ובסוף דבריו חידש שגם ישיבת היחיד היא חלק מן המצוה הזו ולכן גם כל יחיד מתחייב אפילו בזמן הגלות שאין כלל ישראל מופיע בפועל.

ב. שלטון עם ישראל על הארץ

רבי צדוק הכהן מלובלין, דברי סופרים, יד, כותב:

אין נקרא ישוב אלא ישיבה בשלוח...כדרך ישיבת הארץ בשלוח ובממשלה דזה נקרא ישיבה... ומשחרב בית המקדש אע"פ שלא גלו כולם ממנה, גם היושבים בה אין נקראים יושבי הארץ ואין להם ישיבה בה מאחר והם עבדים עליה למלכי העמים המושלים

יישוב ארץ ישראל – באנשים, בבניין ובנטיעה

שם, כמונו בחו"ל, אין זה נקרא ישוב שיושבים בה בישיבה רק גרות בעלמא ולא מקיים "וישבתם".

במקורות רבים מופיע יסוד זה שישבת ארץ ישראל הינה שלטון העם על הארץ. בישיבה יא, יא כתוב:

והיה ביום ההוא יוסף ה' שנית ידו לקנות את שאר עמו.

ופירש רש"י:

שנית – כמו שקנאם ממצרים שהיתה גאולתם ברורה מאין שעבוד, אבל גאולת בית שני אינה מן המניין שהרי משעבדים היו לכורש.

ואף להלכה נפסק שהרואה ערי ישראל בחורבנם היינו שאינם בשלטון ישראל, ובישובם היינו שהם תחת שלטון ישראל (עי' טור או"ח סימן רכד, ובבית יוסף שם).

ג. מלחמה וכיבוש הארץ

ממשיך הרמב"ן:

ואל תשתבש ותאמר כי המצוה הזו היא המצוה במלחמת שבעת עממים שנצטוינו לאבדם שנאמר החרם תחרימם, אין הדבר כן, שאנו נצטוינו להרוג האומות ההם בהלחמם עמנו, ואם רצו להשלים נשלים עמהם ונעזבם בתנאים ידועים, אבל הארץ לא נניח אותה בידם ולא ביד זולתם מן האומות בדור מן הדורות.

כוונת דברי הרמב"ן באמרו: "אל תשתבש ותאמר", הם ביחס לשיטת הרמב"ם שמנה במנין מצוותיו את מלחמת שבעת עממים (מצות עשה קפז), ולא מנה את מלחמת כיבוש הארץ כמצוה בפני עצמה. דעת הרמב"ן היא כי יש מצוה בפני עצמה לכבוש את ארץ ישראל. נראה כי שורש המחלוקת בין הרמב"ם לרמב"ן במצות כבושה של ארץ ישראל נעוץ בשרש הבנת המושג מלחמה.

מכמה מקומות בדברי רמב"ן למדנו, כי הענין היסודי של המלחמה הוא לכבוש ארץ, וזהו המושג הבסיסי של המלחמה. ואף שמצאנו גם מלחמות כנגד אנשים שלא על מנת לכבוש, אין אלו מלחמות רגילות, ואף לא נוהגים בהם דיני מלחמה.

בפרשת מלחמת מדין כתב הרמב"ן בבמדבר לא, כג:

וזההיר אותם עתה בהגעלת כלי מדין מאיסורי הגוים, ולא אמר להם זה מתחלה בכלי סיחון ועוג שלקחו גם שללם, כמו שאמר: "רק הבהמה בזזנו לנו ושלל הערים אשר לכדנו" (דברים ב, לה).

הרב יהושע ויצמן

והטעם, כי סיחון ועוג מלכי האמורי הם וארצם מנחלת ישראל היא, והותר להם כל שללם אפילו האיסורים דכתיב: "ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאות" (דברים ו, יא), ואמרו רבותינו (חולין יז א) קדלי דחזירי אשתרי להו, אבל מדין לא היה משלהם ולא לקחו את ארצם, רק לנקום נקמתם הרגו אותם ולקחו שללם ולכך נהג האיסור בכליהם.

הרי שלדעת הרמב"ן יש חילוק בין מלחמה לכבוש ארץ, שבה נוהג ההיתר של שלל אפילו בדבר איסור כגון קדלי דחזירי, לבין מלחמה שלא על מנת לקחת ארץ, שבה אין נוהג ההיתר, ובה נאמר פרשת כלי מדין.

עוד כתב הרמב"ן בסוף השגותיו על ספר המצוות לרמב"ם, באיסור להתגרות מלחמה בעמון ומואב ואדום, והביא הרמב"ן מאגדת בראשית רבה שבשעה שדוד המלך שלח את יואב למלחמה באדום ומואב, טענו הם שאסור ליואב להלחם בהם שהרי נאמר "ואל תתגר במ מלחמה" (דברים ב, ט), ויואב שאל את דוד המלך, ודוד הלך לו אצל הסנהדרין וסיפר להם המעשה, וסבר דוד שמוותר לו להלחם בהם שכן "הם פרצו את הגדר תחילה". והקשה הרמב"ן שאם אמנם זה איסור להתגרות מלחמה, איזה היתר הוא שהם פרצו את הגדר תחילה, וכי התורה אמרה איסור זה בתנאי כלשהו. וביאר הרמב"ן:

והנראה אלי בטענה הזאת כי המניעה בתורה היתה לדורות שלא נערוך עמהם מלחמה לקחת מהם ארצם כי היא נתונה להם ירושה לעולם אבל לזנב מהם הנחשלים לא נמנענו בתורה. אבל הם הוציאו כתובים הללו שהם בידם אונות ושטרות שיש להם זכות במ ואמרו ליואב הנה ארצנו אסורה לכם וגם מלחמתינו מנועה מכם ואדוננו המלך דוד עליו השלום הורה ולימד שאין הכונה בתורה אלא לאסור לקיחת הארץ מהם... אבל אם יתגרו בנו מותר לנו להנצל וגם להנקם מהם כפי הראוי לנקמת מה שעשו עמנו רעה רק ארצם נשאיר להם שהיא נחלת ה' להם. והנה עתה שפרצו הם הגדר לא נמנענו לזנבם ולקחת נקמתנו מהם כמצוה הבאה במדין: "נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים" (במדבר לא, ב) אע"פ שאין לנו בארצם חלק ונחלה.

אף כאן מבואר שמלחמה שאינה לשם כיבוש ארץ, אינה מלחמה אלא נקמה, ורק מלחמה לקחת ארץ היא המוגדרת בתורה כמלחמה.

לעומת דברי הרמב"ן, נראה שהרמב"ם סובר שהמושג הבסיסי של מלחמה הוא דווקא מלחמה נגד אנשים החייבים כליה, ואין הכיבוש אלא אחד האמצעים לכלות את הרשע בעולם.

יישוב ארץ ישראל – באנשים, בבניין ובנטיעה

במצות מינוי כהן משוח מלחמה, מצות עשה קצא, כתב הרמב"ם:

...ויאמר בתוכחת הלשון האמור בתורה ויוסיף על זה מאמרים
יעוררו הלבבות למלחמה ויביאם לסכן את עצמם לעזור דת ה'
לעבוד ולשמור מצוותיו ולהנקם מהסכלים המפסידים יושר
המדינות.

הרי שתפקיד המלחמה לפי הרמב"ם אינו לכבוש ארצות אלא להנקם
מהסכלים מפסידי יושר המדינות.

ונראה שגם ביחס לארץ ישראל מבין הרמב"ם שאין המצוה במלחמת שבעת
עממים באה מפני הכיבוש אלא מפני רשעת העמים וחיובם כליה. כך כתב
הרמב"ם במצות עשה קפז:

שצונו להרוג שבעה עממים שישבו בארץ כנען ולאבדם שהם
שרש עבודה זרה ויסודה הראשון.

הרי לנו שיסוד מחלוקת הרמב"ם והרמב"ן הוא ביחסנו למלחמה בכללה, אם
יעודה לכבוש ארצות או לביעור הרשעה. ומיסוד זה נובעת מחלוקתם ביחס
למצות הכיבוש בארץ ישראל. לפי הרמב"ם היא אינה מצוה בפני עצמה, אלא
תוצאה של רשעת העמים היושבים בה, ולרמב"ן זו מצוה בפני עצמה ללא
קשר ושייכות לאופי העמים היושבים בארץ.

והרמב"ן בהמשך דבריו הביא שלושה מקרים בהם מופיעה מלחמת כיבוש
הארץ כמצוה עצמאית בלא קשר למלחמתנו נגד היושבים בה. המקרה
הראשון מה שהבאנו בראש פרק זה שאם כבר הרגנו את האומות היושבות
בארץ או השלמנו עמהם בתנאים ידועים, עדיין את הארץ אנו צריכים לקחת
מידם ומיד כל אומה מן הדורות.

המקרה השני בלשון הרמב"ן:

וכן אם ברחו האומות ההם מפנינו והלכו להם, כמאמרם: הגרגשי
פנה והלך לו ונתן להם הקב"ה ארץ טובה כארצם, זו אפריקי,
נצטוינו אנחנו לבוא בארץ ולכבוש המדינות להושיב בה שבטינו.

והמקרה השלישי:

וכן אחרי הכריתנו את העממים הנזכרים, אם רצו אחרי כן
שבטינו לעזוב את הארץ ולכבוש להם את ארץ שנער או את ארץ
אשור וזולתם מן המקומות, אינם רשאים, שנצטוינו בכבושה
ובשיבתה.

ד. התיישבות עם ישראל בארץ

עוד כותב הרמב"ן:

ואומר אני כי המצוה שהחכמים מפליגין בה והיא דירת ארץ ישראל עד שאמרו ות"כ בהר פרשה ה,ד) שכל היוצא ממנה ודר בחוצה לארץ יהא בעיניך כעובד עבודה זרה, שנאמר: "כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלוקים אחרים" (שמו"א כו, יט). וזולת זה הפלגות גדולות שאמרו בה הכל הוא ממצות עשה הזה שנצטוינו לרשת הארץ ולשבת בה. אם כן היא מצות עשה לדורות מתחייב כל יחיד ממנו ואפילו בזמן גלות כידוע בתלמוד במקומות הרבה.

לפי ביאורנו לעיל, הרמב"ן בפיסקא זו מחדש, שגם כל יחיד הבא לשבת בארץ מקיים מצות ישיבת ארץ ישראל, ולכן גם בזמן הגלות, שאין עם ישראל מופיע בכללו, מ"מ אפשר לקיים מצוה זו ביחידים היושבים בארץ.

הרב ישראל יהושע מקוטנא, שו"ת ישועות מלכו יו"ד סימן סה כתב, שכוונת הרמב"ן, שדירת ארץ ישראל של היחידים היא בבחינת הכשר מצוה, שהוא מכין את הדרך לשלטון העם בכללו על הארץ, וידוע שהכשר מצוה כמצוה. בפירוש לתורה על הפסוק "והורשתם את הארץ וישבתם בה" (במדבר לג, נג), כתב הרמב"ן שזו מצות עשה של ישיבת ארץ ישראל:

על דעתי זו מצות עשה היא, יצוה אותם שישבו בארץ וירשו אותה כי הוא נתנה להם, ולא ימאסו בנחלת ה'. ואילו יעלה על דעתם ללכת ולכבוש ארץ שנער או ארץ אשור וזולתן ולהתישב שם, יעברו על מצות ה'. ומה שהפליגו רבותינו (כתובות קי ע"ב) במצות הישיבה בארץ ישראל ושאסור לצאת ממנה, וידונו כמורדת האשה שאינה רוצה לעלות עם בעלה לארץ ישראל, וכן האיש, בכאן נצטוינו במצוה הזו, כי הכתוב הזה היא מצות עשה. ויחזיר המצוה הזו במקומות רבים, "באו ורשו את הארץ" (דברים א, ח).

יש לדקדק ולשים לב להבדלים בין דבריו בפירושו לתורה לבין דבריו בספר המצות:

- א. בפירושו לתורה כתב "יצוה אותם שישבו בארץ וירשו אותה", הקדים ישיבה לירושה, ושינה גם מסדר הדברים בפסוק המקדים ירושה לישיבה.
- ב. בגדרי המצוה כתב בפירושו לתורה רק שלא ימאסו בנחלת ה' ולא ילכו לכבוש ארצות אחרות ובספר המצוות כתב עוד שני דברים כמבואר לעיל.

ג. בספר המצוות לא הזכיר דין המורדת באישה שאינה רוצה לעלות עם בעלה לארץ ישראל.

ד. בספר המצוות כתב על דירת ארץ ישראל של היחיד "הכל הוא ממצות עשה הזה" היינו חלק מן המצוה (כעין הכשר כדברינו לעיל), ואילו בפירושו לתורה כתב "בכאן נצטוינו המצוה זו" ולא הזכיר כלל את מלחמת המצוה בכבוש הארץ.

ונראה בפירושו לתורה הדגיש "יצוה אותם שישבו בארץ" כיון שהדברים מכוונים לדור באי הארץ בזמן משה ויהושע, ודור באי הארץ נצטוו להלחם ולהחרים את שבעת עממים, ולא רק בפסוק זה של "והורשתם את הארץ". וכיון שנצטוו מכל מקום בכבוש הארץ הרי שאין בפסוק זה חידוש **לאותו הדור** אלא הישיבה בלבד, שכן על המלחמה נצטוו לחוד. לכן בפירושו לתורה מדגיש הרמב"ן את הישיבה שהוא החידוש בפסוק לדור באי הארץ. ובספר המצוות מדבר לדורות והחידוש לדורות הוא דווקא המלחמה לכבוש את הארץ שהיא המצוה הבאה בפסוק זה לדורות.

ומכאן כל ההבדלים. מובן מדוע בפירושו לתורה הקדים ישיבה לירושה. גם מובן מדוע כתב רק שלא ימאסו בנחלת ה' ולא הביא את החלק של מצות המלחמה על הארץ ביחס למלחמת שבעת עממים, כפי שהביא בספר המצוות. ונראה שלכן גם לא הזכיר דין האישה כמורדת בספר המצוות, כי שם הישיבה היא חלק ממצות המלחמה ואישה אין דרכה לכבוש, גם כתב על הישיבה שהיא הכנה למצוה העיקרית של ירושת הארץ על ידי כלל ישראל.

ה. הלכות ישוב ארץ ישראל

ישובה של ארץ ישראל הוא בשלושה אופנים עיקריים: באנשים, בבניין ובנטיעה.

באנשים – "הכל מעלין לא"י ואין הכל מוציאין" ובגמרא אמרו: "הכל מעלין לאתוויי מאי לאתוויי עבדים, ולמאן דתני עבדים בהדיא לאתוויי מאי, לאתוויי מנוה היפה לנוה הרעה. ואין הכל מוציאין לאתוויי מאי, לאתוויי עבד שברח מחו"ל לארץ, דאמרינן ליה זבניה הכא וזיל, משום ישיבת ארץ ישראל" (כתובות קי ע"ב).

אלא שדברי הגמרא על עבד שברח שהוא משום ישיבת ארץ ישראל צריכים עיון. הרמב"ם בהל' עבדים ח, י כותב:

עבד שברח מחו"ל לא"י אין מחזירין לו לעבדות ועליו נאמר "לא תסגיר עבד אל אדוניו".

הרב יהושע ויצמן

מקור דברי הרמב"ם הם בגמרא בגיטין מה ע"א שם נחלקו במה מדבר הכתוב "לא תסגיר עבד אל אדוניו" (דברים כג, טז). רבי אחי בר' יאשיה אמר "בעבד שברח מחו"ל לארץ הכתוב מדבר" וכמותו פסק הרמב"ם. ולפי זה לא שייך לאמר שאין הכל מוציאים לאתווי עבד שברח, שכן דין זה לא מפני ישיבת ארץ ישראל הוא, אלא מן הכתוב לא תסגיר עבד אל אדוניו. ואמנם כן נראה ברמב"ם שם בהלכה ה':

רצה האדון לצאת אינו יכול להוציא את עבדו עד שירצה ודין זה בכל זמן אפ' בזמן הזה שהארץ ביד עכו"ם.

הרמב"ם שינה מלשון הגמרא ולא הבין ב"אין הכל מוציאים" — עבד שברח, מפני שדין זה מן הכתוב הוא נלמד ולא מדקדוק דברי משנה. וכנראה הבין הרמב"ם שגמרתנו היא אליבא דאידיך מאן דאמר בגיטין שביאר "לא תסגיר" באופן אחר.

ומכלל דין זה ד"הכל מעלין" הוא מה שלמדו שכופין את האשה שבעלה רוצה לעלות או את האיש שאשתו רוצה והוא מטעם מצות ישיבת א"י.¹

בבנין — "הקונה בית בארץ ישראל התירו לאמר לנוכרי לכתוב שטר בשבת" (גיטין ח ע"ב). ואף שאמירה לגוי אסורה משום שבות — התירו משום ישוב א"י, דהיינו שגאולת הבתים מידי הגויים והעברתם לרשות ישראל הם בכלל מצות ישוב א"י. וכן פסק הרמב"ם בהל' שבת ו, יא.

הירושלמי מועד קטן ב, ד למד דין זה ממלחמת יהושע:

רבי יהושע בן לוי שאל לרבי שמעון בן לקיש: מהו ליקח בתים מן הגוי? אמר ליה אימת רבי שאל בשבת, תני בשבת מותר. כיצד הוא עושה? מראה לו כיסין של דינרין והגוי חותם ומעלה לארכיים. שכן מצאנו שלא נכבשה יריחו אלא בשבת.

וכבר הראנו בדברי הרמב"ן בהוספותיו לספר המצוות מ"ע ד, אחר שדבר על המצוה לכבוש את א"י כתב: "ואומר אני כי המצוה שחכמים מפליגים בה והוא דירת א"י... הכל הוא ממצות עשה זו שנצטוינו לרשת הארץ ולשבת בה". ודבריו לכאורה מפורשים בירושלמי שמכבוש יריחו למדו על קנין בית.

עוד למדנו על ישוב הארץ בבנין (ובאנשים) בהלכות מזוזה, במנחות מד ע"א:

השוכר בית בא"י — עושה מזוזה לאלתר, משום יישוב דארץ ישראל.

1. האריך בזה הקדוש צבי גלאט הי"ד, בספר: מעפר קומי.

יישוב ארץ ישראל – באנשים, בבניין ובנטיעה

ופירש רש"י:

משום יישוב א"י — דלאחר שקבעה שוב אינו נוטלה משם אפ"י יוצא ממנו כדאמר בפ' השואל בב"מ (דף קב) הלכך בקושי יצא ממנה מפני טורח מזוזה אחרת ואפ"י יוצא ממנה ישכרנה אחר מהרה כשימצאנה מזומנת במזוזה ונמצאת א"י מיושבת.

ומרן הראי"ה קוק, דן בתשובותיו בזה וכתב בשו"ת דעת כהן סימן קעט:

ואגב נלע"ד, לולא דברי רבותינו, במה דאיתא שם בגמ' שבא"י חייב מיד משום ישוב א"י. דפירש רש"י ז"ל שע"י שיקבע שם מזוזה ירע בעיניו לצאת משם, קצרה דעתנו מהבין וכי בשביל דבר קטן בערך כמזוזה יתעכב אם יהי' בדעתו לצאת מהדירה. ואולי הוא לפי הטעם הנ"ל שעד שלשים יום חשיב ישיבה ארעית, והישיבה בא"י הרי היא מצוה, כדהרמב"ן בסהמ"צ מוישבתם בה, ובכל יום שדר שם מקיים מ"ע, אולי ע"י כן מיגו דהוי ישיבה לענין ישוב א"י הוי ישיבה ודירה לענין מזוזה, כריש סוכה מיגו דהוי דופן לענין שבת.²

בנטיעה — בתוספתא בערכין (צוקרמאנדל) ה, יט שנינו:

לא יטע אדם את חורבתו גינה, מפני שהוא כמחריב את א"י. רשב"ג אומר נוטע אדם חורבתו גינה שכך הוא ישובה.

במה נחלקו ת"ק ורשב"ג. בלשונו של ת"ק "שהוא כמחריב את א"י", משתמע שגינה אינה בכלל ישוב, ועל זה רשב"ג אומר שגם גינה היא בכלל ישוב. הדבר קשה, כיצד ייתכן לאמר שנטיעה בא"י אין בה משום ישוב א"י ומקרא מלא הוא "כי תבואו אל הארץ ונטעתם"... ואף הסברא הישרה מורה שנטיעות מיישבות את א"י. ועיין בראב"ד המובא בשיטה מקובצת בבא בתרא יד ע"א.

נראה לומר בדעת ת"ק שהעושה חורבתו גינה מדגיש בזה את חורבן ביתו ויש בזה בזיון מיוחד וכמו שמצינו בהלכות בית הכנסת (או"ח סימן קנא) שאת החורבה אין לזרוע, וביאר הב"י: "והטעם לפי שזריעה דבר מגונה הוא ביותר". ובהמשך הביא, את דברי הגהות אשר"י: "ואין זורעין בו אפילו נחרבו כי ביזיון גדול הוא". ולרשב"ג כיון שמ"מ ישובה של א"י מתגדל, עושה אדם חורבתו גינה.

עוד שנינו בגמ' בבבא מציעא ק ע"ב:

2. והאריך בדבריו אלו מרן הרצי"ה קוק, בהערותיו לדעת כהן. וראה עוד בדברי הרי"ד סולוביצ'יק, על התורה — שמות, דף לז ע"ב.

הרב יהושע ויצמן

שטף הנהר זיתיו ונתנם לתוך שדה חברו זה אומר זיתי גדלו וזה אומר ארצי גדלה — יחלוקו... תנא אמר הלה זיתי אני נוטל אין שומעין לו מאי טעמא אמר רבי יוחנן משום ישוב ארץ ישראל.

הרמב"ם פסק בהל' שכנים ד, י:

שטף הנהר את זיתיו ושתלם בתוך שדה חברו ואמר הלה זיתי אני נוטל אין שומעין לו משום ישוב הארץ אלא יעמדו במקומן.

מדוע שינה הרמב"ם, ולא כתב כלשון הגמ' "ישוב ארץ ישראל" וכדרכו בכל מקום (עי' הל' שבת שם, והל' איסורי מזבח ז, ג). ואכן בשו"ע חו"מ סימן קסח, א העתיק לשון הרמב"ם, והוסיף: "אין שומעין לו בארץ ישראל". המאירי הביא מראשונים שסוברים שדין זה נוהג אף בחו"ל. ואפשר שלמד הרמב"ם כן מהמשך הגמ' בדין היורד לשדה חברו וקנאה שלא ברשות ואמר עצי אני נוטל:

אמר ר' יעקב א"ר יוחנן בבית שומעין לו בשדה אין שומעין לו. בשדה מאי טעמא? משום ישוב א"י. איכא דאמרי משום כחשא דארעא. מאי בינייהו חו"ל.

תוד"ה בשדה, מחלק בין יורד לשדה חברו שלפי ה"איכא דאמרי" (שכן פסקו להלכה) נוהג גם בחו"ל שאין שומעין לו, לבין שטף הנהר זיתיו. ואפשר שהרמב"ם לא חילק וסבר שה"איכא דאמרי" חולק על מה שנאמר קודם בשם ר' יוחנן וסובר שבכל מקרה אין שומעין לו משום ישוב הארץ גם בחו"ל.

עוד שנינו תמיד כט ע"א:

כל העצים כשרים למערכה חוץ משל גפן ושל זית.

ובגמ' שם כט ע"ב, נחלקו בטעם הדבר: "רב פפא אמר משום דקטרי (שאינו שורף יפה ומעלה עשן), רב אחא בר יעקב אמר משום ישוב דארץ ישראל". הרמב"ם בהל' איסורי מזבח ז, ג פסק כרב אחא.³

מדברי החתם סופר בחידושיו לסוכה לו ע"א אנו למדים שקיום מצות ישוב א"י הוא בכל אופן של חיזוק ישיבתנו בארץ גם בלא הדרך של בנין ונטיעה וזה לשונו שם:

...נלע"ד ר' ישמעאל נמי לא אמר מקרא "ואספת דגנך" (בברכות לה ע"ב — הנהג בהם מנהג דרך ארץ) אלא בארץ ישראל ורב

3. ועי' עוד במשנה דמאי ו, א במפרשים ובירושלמי שם. (הערת העורך — ראה בספרי: "תקנות משום ישוב ארץ ישראל", מלכות יהודה וישראל, עמ' 414-426, ובמאמרו של הרב יעקב זיסברג בספר זה).

יישוב ארץ ישראל – באנשים, בבניין ובנטיעה

ישראל שרויין, שהעבודה בקרקע גופה מצווה משום יישוב ארץ ישראל ולהוציא פרותיה הקדושים, ועל זה צייתה התורה ואספת דגנך. ובועז זורה גורן השעורים הלילה משום מצוה. וכאילו תאמר לא אניח תפילין מפני שאני עסוק בתורה הכי נמי לא יאמר לא אאסף דגני מפני עסק התורה ואפשר אפילו שארי אומניות שיש בהם יישוב העולם הכל בכלל מצוה, אבל כשאנו מפוזרים בעו"ה בין או"ה וכל שמרבה העולם ישוב מוסיף עבודת ה' חורבן מודה ר"י לרשב"י וע"ז אנו סומכים על ר' נהוראי במתניתין סוף קידושין מניח אני כל אומניות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה היינו בחו"ל וכנ"ל.